

Hvorledes finder man noget om en ejendoms historie?

(Kjærgaardsrninde i Torsted)
Af TORSTEN BALLE

MANGE VIL GERNE VIDE noget om den ejendom, de bor på eller stammer fra. Det skyldes ikke mangel på interesse, at der kun er få, der har rede på deres hjemms historie et par hundrede år tilbage i tiden, men hidtil har det været vanskeligt for de fleste at få oplysninger om en ejendom og dens beboere, udover hvad gamle folk kan fortælle. "Papirerne" ligger jo dels i landsarkivet i Viborg og dels i rigsarkivet i København. Det er dyrt at rejse, og det tager lang tid for folk, der ikke er vant til at arbejde på et arkiv, at finde de rigtige ting dér.

I fremtiden vil det blive meget lettere, så let, at alle interesserede her på egnen kan få gode oplysninger om deres hjem og deres slægt. Biblioteket i Thisted er, som omtalt i årbog 1953 s. 18, begyndt at anskaffe fotografier af vigtige arkivalier, og disse fotografier kan med lidt tålmodighed og øvelse læses ved hjælp af bibliotekets læseapparat. Denne samling vil efterhånden blive forøget, men den er allerede nu af stor værdi for enhver, der har interesse for egnens historie. Disse fotografier er kilder, hvorfra man kan hente megen viden om personer og slægter, ejendomme og byer, erhvervsforhold o. m. m.

Hvordan finder man så noget om en ejendom og dens beboere? Ja, først og fremmest må man spørge gamle folk ud. I mange tilfælde vil de være i stand til at fortælle så meget, at man kan få rede på et hjemms historie omtrent 100 år tilbage i tiden. Alt hvad de kan huske, bør man skrive ned; det tager ikke så lang tid, og hvis man ikke får det gjort, vil deres viden efterhånden blive glemt.

Man bør også se efter, om der er gamle skøder og andre papirer i ejendommen. Det sker ikke så sjældent, at sådanne dokumenter kan oplyse om, hvem der har haft ejendommen i ca. 150 år. De kan være svære at læse, for de er i regelen skrevet med gammel dansk skrift, men det er umagen værd at prøve, og ved tålmodighed og måske lidt hjælp fra en skriftkyndig går det i regelen. Derved får man også en øvelse i skriftlæsning, som senere kan komme til nytte.

Nu er man nemlig nået så langt, at man må gå til arkiverne eller biblioteket, og her kan man også godt begynde, selv om man ikke i forvejen har fået oplysninger fra de gamle eller fra skøder, man må blot have kendskab til én ting, nemlig ejendommens vigtigste matrikelnummer, som oftest er nummeret på den parcel, bygningerne står på.

Tager vi nu som eksempel den gård i *Torsted*, som nu hedder "*Kjærgaardsrninde*", får vi at vide, at dette nummer er 10a. Bogstavet a betyder her, at der er solgt parceller fra den gård, der ved matrikuleringen først i 1800'erne fik nummeret 10, og at denne parcel er hovedparcellen.

Vi får nu på biblioteket "*Hartkorns Extract for Hundborg Herred*" fra ca. 1839 (se årbog 1955, s. 443), og heri finder vi under *Torsted By*:

Ejer	Bruger	Gl. Hartkorn	Nr.	Ny Hartkorn
<i>Anders Jensen</i>	<i>Ejeren</i>	3-7-3-2½	10	6-2-3 ³ / ₄

Vi får så *folketællingen 1845 for Torsted sogn*, som har Nr. 15. En Gaard.

Anders Jensen	69 år, enkem.	født her, gårdmand
Dorthe Andersd.	21 år, ugift	født her, husholder
Niels Andersen	25 år, ugift	født her, hans børn
Poul Andersen	18 år, ugift	født her, hans børn
Jens Andersen	13 år, ugift	født her, hans børn

(samt en karl og en pige)

Gårdens nummer i folketællingerne er ikke matrikelnummeret.

I *folketællingen 1834* finder vi samme familie:
En Gaard.

Anders Jensen	57, gift	gårdmand
Kjersten Marie Larsd.	42, gift	hans kone
Niels Andersen	14	
Lars Andersen	13	
Poul Andersen	7	ugifte
Jens Andersen	3	deres børn
Dorthe Andersd.	10	

(samt en karl og en pige).

Af gamle folk har vi tidligere fået at vide, at gårdens ejer omkring 1860 var Niels Andersen Kjærgaard, den nuværende ejers svigerfaders fader, at han var født i gården, og at hans fader hed Anders Jensen. Han er altså den Niels Andersen, som er nævnt ovenfor i folketællingerne.

Vi kommer nu til *folketællingen 1801*. Der er 33 år mellem denne og folketællingen 1834, og vi kan derfor i denne folketælling vente at finde en ældre generation ved gårdene. Da det på den tid var almindeligt, at et af børnene fik gården efter forældrene, vil der være sandsynlighed for, at man finder manden eller konen fra 1834 hos forældrene i gården 1801. I dette tilfælde skulle Anders Jensen være ca. 24 år, og Kirsten Marie 9 år i 1801. Ved at se folketællingslisten for Torsted sogn igennem ser vi da, at Kirsten Marie ikke findes i Torsted, medens vi finder Anders Jensen i nr. 1 som ældste søn.

1. Jens Andersen Kirk, husb.	61 år, enkem.	eft. 1. ægt. gårdmand
Anders Jensen	24 år	
Anne Jensdatter	34 år	
Mette Jensdatter	30 år	
Heivig Jensdatter	27 år	
Jens Christian Jensen	17 år	
Jens Jensen	14 år	

(samt 1 karl)

I *Ifolketællingen 1787* kan vi vente at finde den samme familie, 14 år yngre, og de er der også:

6. familie.

Jens Andersen, mand	47 år, bonde og gårdbeboer
Dorte Jensdatter, hans kone	46 år
Anders Jensen	11 år
o.s.v.	

Helt sikre på, at denne familie bor i den gård, vi begyndte med, kan vi dog ikke være, før vi finder andre vidnesbyrd om det. Derfor tager vi *hartkornsspecifikationen 1778*, der giver oplysning om alle landejendommers hartkorn, deres ejere og brugere. Den er sammensat af flere lister, én over strøgodsset, d. v. s. de ejendomme, som var selveje eller ikke hørte til et gods, og flere lister over herregårdenes gods. I hver liste er gårdene ordnet efter herred, sogn og by, og ser vi dem igennem, finder vi i *hartkornsspecifikation 1778 for strøgodsset i Hillerslev - Hundborg herreder* under Torsted sogn og by:

Nr. 77. Jens Andersen Kirch, hartkorn 3-4-3-1.

Hartkornet stemmer ikke helt med det, som i hartkornsekstrakten 1839 findes som gl. hartkorn under nr. 10, men forskellen er ikke stor og kan skyldes en tilkøbt parcel. Efter 1769, da en kgl. forordning tillod udstykning af selvejergårde, blev der en livlig handel med parceller, og derfor fik mange gårde deres hartkorn forandret lidt inden 1839. I Torsted beholdt dog de fleste gårde deres gamle hartkorn uforandret, og det kan derfor ses, at denne gård nr. 17 er den eneste, der kan være identisk med nr. 10 i den ny matrikel.

I nogle tilfælde er imidlertid det gamle hartkorn forandret så meget i tiden fra 1778 til 1839, at man ikke kan afgøre, hvorledes gårdene i 1839 svarer til dem i 1778. Man må da til landsarkivet i Viborg, hvor man i *skøde- og panteregisteret*, der findes fra ca. 1800 for hvert pastorat (kommune), og hvori hver ejendom har sit blad, vil kunne finde, hvor meget hartkorn der oprindeligt hørte til gården, og hvor meget der er købt eller solgt, ligesom man dér vil finde angivet, hvor i skøde- og pantebogen skøderne er indført. De skiftende ejeres navne er opført foroven på bladet. Ved dens hjælp vil vi da se, at det forøgede hartkorn ved den her omtalte gård skyldes køb af et hus norden for gården og flere små parceller fra to udstykkede gårde, og at et par agre er solgt fra.

Det hartkorn, en ejendom har i hartkornsspecifikationen 1778, må man lægge mærke til. Det er det hartkorn, dens jord blev vurderet til ved matrikuleringen 1688, og det tal, der står foran brugerens navn (her 17), er nummeret i matrikelen 1688. Dette hartkorn og ofte også nummeret vil man finde angivet, når gården nævnes i hartkornslister, skøder og fæstebreve fra 1688 til omkring 1800. På dette hartkorn kan man oftest kende en gård, da kun få ejendomme havde samme hartkorn.

Er en af de gårde, der fandtes 1688, senere delt, vil man i htksp. 1778 ved hver af parcellerne finde angivet, hvilken gård parcellen stammer fra. f. ex. under Dollerup by: *af* (nr.) 3 Jens Andersen 3-0-0-0.

På centralbiblioteket findes kopier af 3 eksemplarer af matr. 1688 for Ty, nemlig af originalmatrikelen i rigsarkivet, her kaldet 1688 A, og to senere afskrifter, der

findes i landsarkivet i Viborg. Den ældste af disse (1688 B) har andre ejernavne og oftest to brugernavne ved hver gård. Det første navn er oftest det samme, som findes i 1688 A, det andet er navnet på en senere bruger. Ejernavnene synes at stamme fra mellem 1702 og 1716, idet en del gårde i V. Vandet, som 1702 skødedes af Peder Bendixen til forskellige mænd, i matr. er opført som tilhørende disse, medens på den anden side ryttergods, som solgtes 1716, er opført som ryttergods. De yngste brugernavne stammer antagelig fra omtrent samme tid. Den yngste matrikelafskrift i Landsarkivet (1688 C) er skrevet efter 1734, idet hartkornsnedsættelser i Tvorup sogn fra dette år er anført. Derimod er hartkornsnedsættelser fra 1749 ikke bemærket, og afskriftens ejer- og brugernavne stammer derfor sikkert fra den mellemliggende tid, altså ca. 1740.

Ved hjælp af disse tre matrikler kan vi nu let finde ejer og bruger af en gård på tre tidspunkter, ca. 1740, ca. 1710 og ca. 1688, idet det dog skal bemærkes, at der af og til findes afskrivningsfejl. For den omtalte gårds vedkommende finder vi under Torsted:

1688 C	(ca. 1740): Ejer: Sønder Ullerupgård, nr. 17, bruger Christen Christensen, hartkorn: 3-4-3-1.
1688 B	(en. 1710): Ejer: Chr. Lelius (til Uilerup), nr. 17, bruger: Christen Bertelsen, nu Christen Christensen, hartkorn: 3-4-3-1.
1688 A	(ca. 1688): Ejer Vestervig (kloster), nr. 17, bruger: Christen Bertelsen, gl. hartkorn 3-4-0-0, nyt hartkorn 3-4-3-1.

Det, der i matr. nr. 1688 A kaldes gl. hartkorn, er normalt hartkornet fra *matrikelen 1664*, hvoraf der også findes en kopi på centralbiblioteket. Til denne matrikel blev det hartkorn, hvoraf der skulle svares skat, beregnet efter de faste afgifter, som ejendommenes brugere fra gammel tid skulle svare ejerne, og som i regelen var ansat i naturalier: byg, smør, svin, høns o. a. Men det blev hurtigt klart, at denne matrikel ikke gav et retfærdigt skattegrundlag, fordi ejendommenes gamle afgifter ikke stod i forhold til deres afkastningsevne på den tid, således at to lige gode gårde kunne svare afgifter af meget forskellig størrelse. Der blev derfor snart foretaget forskellige nedsættelser af hartkornet, og da dette ikke var tilstrækkeligt, besluttede man at foretage en ny matrikulering, bygget på opmåling og taksering af jorden. Resultatet heraf var matr. 1688.

For de gårdes vedkommende, som havde fået deres hartkorn fra 1664 nedsat, er det dette nedsatte hartkorn, der findes som gl. hartkorn i 1688. Derfor kan vi ikke altid regne med at kunne finde en ejendom i matr. 1664, når vi kender det gl. hartkorn fra 1688, især hvis den omtalte ejendom ligger i en by, som havde taget skade af sandflugt. Det havde Torsted, og vi vil ved at sammenligne matr. 1688 og matr. 1664 straks se, at de fleste gårde har fået nedsættelse, og at der ikke 1664 findes nogen gård med hartkornet 3-4-0-0 (3½ td.). Men derfor behøver vi ikke at give op. Gården hører muligvis til det samme gods som i 1688, og brugeren kunne være den samme eller hans fader, som i dette tilfælde, da brugeren 1688 hedder Christen Bertelsen, skulle hedde Bertel. Vi ser da ved en gennemgang af gårdene i matr.

1664 under Torsted by, at der kun findes én gård, som hører til Vestervig, og at brugeren netop hedder Bertel:

Ejer: Jomfru Lisbeth Rodsteen, nu Joachim Jørgens til Vestervig. Bruger: Bertel Christensen. Afgifter: 4 td. byg, 1 pd. smør og 1 svin, i alt 5 td. 2 skp. hartkorn (5-2-0-0). Hartkornet skulle altså, hvis gården er den samme som nr. 17 i matr. 1688 A, være nedsat fra 5-2-0-0 til 3-4-0-0. Denne nedsættelse finder man, hvis man vil undersøge sagen nøjere, indført i to bilag til kontributionsregnskabet for Dueholm, Ørum og Vestervig amter 1680 (rigsarkivet): ”Vedkommende Afkortninger udi Dueholm, Ørum og Vestervig Amters Extract Matricul Anno 1680” og ”Commissariers Forretning over det sandføgne gods i Mors og Thye, dat. $\frac{5}{6}$ 1680”, og hermed er det bevist, at Bertel Christensens gård 1664 er den samme som nr. 17 1688.

Vi kan nu opstille en liste over ejere og fæstere af gården på forskellige tidspunkter fra 1664 til 1845, og for andre ejendommers vedkommende kan vi med de samme hjælpeklender gøre det samme. Denne liste er ikke altid udtømmende, der kan være andre ejere og fæstere i mellemtiderne, men vi har dog på en let måde fået gode oplysninger om gården, og hvis vi vil vide mere og gå til arkiverne, har vi et sikkert grundlag at bygge på, så arbejdet bliver let.

Som før omtalt kan vi i skøde- og panteregistret (senere realregiateret) finde alle gårdens ejere og hvad der er købt til eller solgt fra en ejendom siden ca. 1800.

Heri vil vi bl.a. finde, at Jens Andersen Kirk, som vi kender fra folketællingerne 1787 og 1801, købte sin gård ved auktionsskøde 1802, og at han testamenterede gården til sin datter Anne, hvis mand var Niels Pedersen Kjærgård, og at (hendes broder) Anders Jensen var den næste ejer.

Dernæst kan vi i de foregående skøde- og panteprotokoller for herrederne og i fæsteprotokollerne for hvert gods ofte finde skøder og fæstebreve. For denne gårds vedkommende kan vi se af matr. 1688 C, at gården en tid hørte til Ullerupgård. I fæsteprotokollen for Ullerupgård finder vi da f. ex.:

1. Fæstebrev af 1719 til Christen Christensen, født i Torsted, på den gård, matr. nr. 17 i Torsted, htk. 3-4-3-1, som hans fader *iboede og fradøde*. (Han er altså søn af Christen Bertelsen 1688 B).
2. Fæstebrev af 1741 til Jens Sørensen på Christen Christensens gård i Torsted, htk. 3-4-3-1. Han nyder aftægt og ægter datteren.
3. Fæstebrev af 1748 til Jens Moustsen på en gård i Torsted, htk. 3-4-3-1, tidligere beboet af afgangne Jens Sørensen. Han ægtede enken.

(Disse to fæstere er altså Christen Christensens svigersønner).

I kirkebogen for Torsted sogn kan vi nu finde de

nævnte personer nævnt ved giftermål, barnedåb og begravelse, og vi kan blandt andet se, at den i folketællingerne 1787 og 1801 nævnte Jens Andersen Kirk 1762 blev gift med ovennævnte Jens Sørensens datter Dorte. Det var altså igen en svigersøn, som overtog gården.

Vi kan også se, at hans datter Anne, som fik gården efter ham, døde barnløs, og at broderen, som derefter fik gården, kaldte sin ældste søn Niels Kjærgård efter hendes mand.

Når vi så medtager de ejere, som vi kender fra den mundtlige overlevering, og på den anden side i Torsted kirkes regnskaber finder Bertel Christensen, den ældste fæster, vi kender, nævnt i Torsted kirkes regnskabsbog som kirkeværge 1651, kan vi opstille en fuldstændig liste over gårdens brugere fra 1651 til nutiden, altså i over 300 år.

Bertel Christensen, nævnes 1651 og 1664.

Christen Bertelsen, f. ca. 1651, d. 1712, sikkert foregåendes søn.

Dennes søn Christen Christensen, f. ca. 1677, d. 1743.

Dennes svigersønner Jens Sørensen, f. ca. 1707, d. 1747, og Jens Mouritsen den ældre, f. 1716, d. 1762, g. m. Anne

Christensdatter.

Jens Sørensens svigersøn

Jens Andersen Kirk, f. 1740, d. 1806, g. m. Dorte

Jensdatter.

Dennes svigersøn Niels Pedersen Kjærgaard, f. 1770, d.

1818, g. m. Anne Jensdatter.

Sammes søn Anders Jensen, f. 1777.

Dennes søn Niels Andersen Kjærgaard, f. 1820, d. 1871.

Dennes søn Christen Nielren Kjærgaard, f. 1820, d. 1871.

Dennes svigersøn Jens Søndergaard, f. 1894, g. m.

Christiane Kjærgaard.

Det kan altså ses, at gården har været beboet af den samme slægt i de 300 år.

I landsarkivet kan man også finde noget om gården. Undertiden er der en brandtaksation fra slutningen af 1700erne til brug for den tids brandforsikring. Her finder man gårdens bygninger, deres mål, hvilket materiale de er opført af, og hvilke rum de indeholder. Desuden kan man i skifter efter folk, der efterlod sig umyndige arvinger, finde gårdens rum, dens indbo, redskaber og besætning optegnet og vurderet. Skifterne findes i skifteprotokoller for hvert gods og i amtsskifteprotokollerne for selvejere og fæstere af strøgods. Efter ca. 1800 findes de i herredsskifteprotokollerne.

Er byens gamle udskiftningskort bevaret, kan man på det finde gårdens gamle plads. Den her omtalte gård lå på udskiftningens tid lidt syd for det sted, hvor skolen nu ligger, men ofte ligger gårdene endnu på deres ældgamle plads, hvor slægt efter slægt har fæstet bo gennem århundreder.